

Хусниддин АХМЕДОВ,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Малака ошириш маркази директор ўринбосари,
сиёсий фанлар доктори, доцент

ЖАМИЯТ МАЪНАВИЙ МУҲИТИНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШДА ДИНИЙ МАЪРИФАТНИНГ ЎРНИ

РОЛЬ РЕЛИГИОЗНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОЗДОРОВЛЕНИИ ДУХОВНОЙ СРЕДЫ ОБЩЕСТВА

THE ROLE OF RELIGIOUS EDUCATION IN HEALTHING THE SPIRITUAL ENVIRONMENT OF SOCIETY

Аннотация: Бугунги дунёда рўй бераётган воқеа-ҳодисалар ва ижтимоий-сиёсий вазиятнинг таҳлили диний-маърифий соҳадаги фаолият самарадорлигини ошириш ва малакали кадрлар тайёрлашнинг яхлит тизимини яратишни тақозо этмоқда. Айни шу йўналишдаги жаҳолатга қарши курашда диний таълимнинг аҳамияти шундаки, бағрикенглик, ҳар қандай маънавий таҳдидларга барҳам беришга замин яратилади. Мақолада глобаллашув ва универсаллашув шароитида Ўзбекистондаги ижтимоий, сиёсий ва мафкуравий жараёнларнинг ўзига хос жиҳатлари ўрганилган.

Калит сўзлар: глобаллашув, ижтимоий соҳа, маънавият, диний маърифат, қадриятлар, бағрикенглик, мафкуравий жараёнлар, ривожланиш, қонуният.

Аннотация: Анализ текущих событий и общественно-политической ситуации в мире требует повышения эффективности деятельности в области религии и просвещения и создания интегрированной системы подготовки квалифицированных кадров. Важность религиозного образования в борьбе с невежеством состоит в том, недискриминация, устранение любых духовных угроз. создано. В

статье исследуется специфика социальных, политических и идеологических процессов в Узбекистане в условиях глобализации и универсализации.

Ключевые слова: глобализация, социальная сфера, духовность, религиозное просвещение, ценности, толерантность, идеологические процессы, развитие, легитимность.

Annotation: The analysis of the current events and the socio-political situation in the world requires increasing the effectiveness of activities in the field of religion and enlightenment and the creation of an integrated system of training qualified personnel. The importance of religious education in the fight against ignorance is that tolerance, non-discrimination, the elimination of any spiritual threats. is created. The article examines the specifics of social, political and ideological processes in Uzbekistan in the context of globalization and universalization.

Keywords: globalization, social sphere, spirituality, religious enlightenment, values, tolerance, ideological processes, development, legitimacy.

Диний эътикод инсоният тарихининг барча босқичларида маданий-маънавий ҳаётнинг ажралмас қисми бўлиб келган. Буюк мақсадларга инсон маънавий, сиёсий, ҳуқуқий оламининг муҳим омили – маърифат оркали эришиладики, онг ва тафаккурдаги ўзгаришни фақат у билан бойитиш мумкин.

Бу жиҳатдан, бугунги дунёда рўй бераётган воқеа-ҳодисалар ва ижтимоий-сиёсий вазиятнинг таҳлили диний-маърифий соҳадаги фаолият самарадорлигини ошириш ва малакали кадрлар тайёрлашнинг яхлит тизимини яратишни тақозо этмоқда. Айни шу йўналишдаги жаҳолатга қарши курашда диний таълимнинг аҳамияти шундаки, бағрикенглик, диний соҳа ходимлар ўртасида ўзаро ҳурматни қарор топтириш, саводсизлик ва жаҳолатга барҳам бериш, диний эркинликни таъминлаш, диний соҳа ходимларининг ҳуқуқини ҳимоя қилиш, камситилишига йўл қўймаслик, ҳар қандай маънавий таҳдид, диний мутаассиблик, экстремизм, миссионерлик, қўпоровчилик ҳаракатларига барҳам беришга замин яратилади.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев бугунги кунда янги таҳдид ва хавфлар пайдо

бўлаётган глобаллашув жараёнида жамиятда соғлом ижтимоий маънавий муҳитни мустаҳкамлаш, маънавият ва маърифатга, ахлоқий тарбия, ёшларнинг билим олиши, камолга етишга интилишига эътибор қаратиш, тинч-осуда ҳаётни, муқаддас ислом динининг поклигини асраш, халқ тақдири ва келажаги, ҳаёт-мамоти вазифаси эканини таъкидлаб шундай фикрни билдирдилар: “Дин байроғи остида талончилик ва босқинчилик, террорчилик ва қўпоровчилик ҳаракатларини содир этиш, жамиятга ҳар томонлама зарар етказиш замирида ижтимоий барқарорликни издан чиқариш, миллатлараро ва динлараро адоват, миллатчилик ва диний айирмачилик кайфиятининг шаклланишига замин яратиш билан бирга, ўз мустақил фикрига ва ҳаётий тажрибасига эга бўлмаган, маънавияти, иродаси бўш, билими саёз айрим ёшларнинг турли зарарли оқим ва гуруҳларга кириб кетишига сабаб бўлмоқда. [1]

“Маърифат ва диний бағрикенглик” резолюциясининг тинчлик-осойишталикни сақлаш, диний бағрикенгликни таъминлашдаги аҳамияти бекиёс: “Биз муқаддас динимизни азалий қадриятларимиз мужассамининг ифодаси сифатида беҳад қадрлаймиз. Биз муқаддас динимизни зўравонлик ва қон тўкиш билан бир қаторга қўядиганларни қатъий қоралаймиз ва улар билан ҳеч қачон муроса қила олмаймиз. Ислом дини эзгулик ва тинчликка, асл инсоний фазилатларни асраб-авайлашга даъват этади”. [2]

Ёшларнинг фикри, ақидаси, эътиқоди бузилмас экан, ўз Ватанининг фидойиси, илм-маърифатга ташна бўлади. Бу каби ёшларни ҳеч ким чалғита олмайди. Ёшлар маърифатга талпинмас, оломон маданияти таъсиридан қутулмас экан, келажак бунёдкори бўла олишмайди. Сабаби, ноанъанавий ҳаракатлар бутун дунёга тарқалишга улгурди. Уларда белгиланган тартибларга қўра, ҳаракатга қўшилган ҳар бир шахс ижтимоий ҳаётдан узилиши ва ҳаракатнинг қонун-қоидаларига сўзсиз бўйсунитиш шарт. Масалан, “Севги оиласи” сектаси ҳеч бир чекланмаган муносабатлар воситасида диний тозаланиш йўли билан Худонинг ўғли бўлиш мумкинлигини уқтирса, Жанубий Кореяда вужудга келган Сан Мун асос солган “Бирлашган черков” сектаси

зоҳидлик билан бирга жинсий эркинликни тарғиб этади. Кришнани англаш халқаро жамияти ноанъанавий дини фан ва таълимга оид барча қадриятларни инкор этади. Уларнинг аниқ диний тизими шаклланмагани учун анъана ва урф-одатлар йўқ, аксинча, турли динлар қоришмасидан таркиб топган сирли, экзотик таълимот сифатида тақдим этилган ноанъанавий динлар ягона Худога эмас, “жонли” Худо, яъни мазкур дин асосчиларига сиғинади. Бу каби ноанъанавий динларга қарши муросасиз кураш олиб боришда маърифат билан ёндашилмаса, ёшлар онгига сингиб қолган унсурларни йўқотиш хавфи юқори бўлади.

Зеро, ҳар бир дин ўзининг мукамал диний қонун ва кўрсатмаларига эга. Улар ноанъанавий дин тарғиботчилари томонидан танқид қилинади ёки ўз динларининг ислом ёки христиан ёки буддавийлик динидан кўра афзалликларини ишонарли (ижтимоий зиддиятлар, сиёсий беқарорлик, ишсизлик, табақалашув, қадрсизланиш) ифодалаш билан бирга, моддий манфаат кўрсатиб, мутлақ ҳақиқатни, барча инсоний муносабатларни ҳал этишнинг тўғри йўлини, қайта туғилиш ва у дунёда ўлмаслик орқали абадий фароғатга қандай эришиш мумкинлигини билишларини даъво қилишади. Бу диний ҳаракатлар ёшларнинг ҳиссиётига тез таъсир қилиш билан бирга, уларни соғлом тафаккурдан маҳрум этади.

Бугунги кунда ғарб жамиятини қамраб олган функционал саводсизлик, асрлар оша шаклланган маънавий, ахлоқий, умуминсоний қадриятларнинг емирилиши, индивидуализм ва эгоизмнинг илдиз отиши, моддий фаровонликка эришиш баробарида маънавий тубанлик ва ахлоқсизлик каби иллатларнинг кучайиши, ёшлар орасида умидсизлик, тушқунлик кайфиятининг тарқалиши муайян эҳтиёж ва манфаатлар билан боғлиқдир. Бу каби таҳдидлар мамлакатимизни четлаб ўтади, дейиш соғлом мантиққа зид. Соғлом диний тарбия, диний маърифат ва диний мафкура билан ҳар қандай таҳдидга қарши курашиш мумкин. Мутаассиблик ва ақидапарастлик умуминсоний ахлоққа зид келадиган нуқсондир, у юксак маънавий камолотга жиддий тўсқинлик қилади. Инсон қанчалик маърифатли бўлса, у шунча инсонийдир ва барча одамларда

инсоний фазилатларни кадрлайдиган бўлади. Мўътадил диндорлик, ислом маърифатини ривожлантириш, ички ботиний оламни поклаш, ақлу тафаккур, илму ирфон билан камолот сари интилиш, азалий қадриятлар ва дунё илмини эгаллаб, замон билан ҳамқадам олға бориш орқали юксак даражадаги ахлоқ ва соғлом эътиқодга эришилади.

Буларнинг барчаси бугунги Ўзбекистонда “бағрикенглик” тушунчаси хилма-хил фикр ва қарашларга, муайян манфаат ва мақсадларга эга бўлган шахслар, турли миллат, ирқ ва динга мансуб одамлар, бир-биридан фарқ қиладиган қатламлар ҳамда сиёсий кучларнинг умумий мақсад йўлидаги ҳамжиҳатлигини, ўзаро ҳамкорлик ва келишув асосидаги амалий фаолиятини таъминлашга хизмат қиладиган ғояни ифодалаётганидан дарак беради. У мақсад ва муддаолари ҳар хил, аммо ҳозирги даврда Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш билан боғлиқ вазифалар ижросини таъминлаш йўлида умумий ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлаётган турли миллат ва дин вакилларининг фаолият мезонларини белгилайди. [3] Мамлакатимиздаги ўзига хос дастурларга эга бўлган ва уларни амалга оширишда турли ғояларга таянадиган давлат ва нодавлат идоралари, сиёсий партиялар, турли ташкилотларнинг фаолияти ҳам ана шу мезонлар билан ўлчанаётгани, бежиз эмас.

Айнан шу мезон асосида шаклланган ва мустаҳкамланаётган ижтимоий “бағрикенглик” ғояси жамиятни сунъий равишда бўлиб, номувофикликлар ва қарама-қаршиликларни мутлақлаштирадиган баъзи бегона ғоя ва зарарли таълимотлардан фарқли ўларок, бизнинг мамлакатимизда турли миллат ва дин, партия, қатламларга мансуб хилма-хил жамият аъзолари қарашларидаги табиий ранг-барангликни уйғунлаштиради ва уларнинг фаолиятини умумий тараққиёт манфаатларига бўйсундиришга хизмат қилмоқда.

Бугунги кунда юртимизда ижтимоий бағрикенглик ғоясининг самарали амалиёти учун барча шароитлар вужудга келтирилди ва бу борадаги мамлакатимизга хос хусусиятлар қатор йўналишларда намоён бўлмоқда.

Аввало, жамиятимизнинг энг устувор мақсад ва манфаатларини ўзида мужассам этадиган миллий тараққиётнинг мазмун-моҳияти ва мақсад-муддаоларини ифода-

лайдиган ҳаракатга келтирувчи кучга, юксак маънавий қудратга эга бўлган ривожланиш омилига айлантирилди. Бу борада кейинги йилларда Президент Ш.Мирзиёев раҳбарлигида олиб борилган ишлар натижасида жамиятдаги ҳар бир миллат ва дин, ижтимоий тоифа ёки гуруҳ, турли қатламлар ва сиёсий партиялар ўзининг дастурий мақсадлари ва амалий фаолиятини ана шу устувор миллий ғоялар билан уйғунлаштириш лозимлигини англаб олди.

Шу билан бирга, ҳар бир шахс, ижтимоий мавқеи, дунёқараши ва эътиқодидан қатъи назар, жамиятнинг устувор мақсад ва манфаатларини акс эттирадиган миллий ғояларнинг амалга ошиши учун ўзини масъул деб билиши бу жараённинг асосий тамойили ҳисоблана бошлади. Бу жараён давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш, турли шаклдаги ҳокимият тармоқлари фаолияти мустақиллигини таъминлаш соҳасида ҳам ўз натижаларини бермоқда. Нафақат ҳокимиятнинг уч тармоғи — қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятининг бир-биридан ажратилгани, балки уларнинг бир-биридан мустақил ҳаракат қилиши, ҳокимият бўғинлари ва институтларининг фақат Конституция ва амалдаги қонунчиликка таяниб иш тутиши ана шу жараённинг таркибий қисмидир. Мамлакатимиз сиёсий ҳаётида кўппартиявийлик ва демократик сайловлар тизими, икки палатали парламент, Олий Мажлиснинг юқори палатаси – Сенат ва қуйи палатаси – Қонунчилик палатаси шаклланди. Бу сиёсий тизимда жамиятнинг бошқа қатламлари қатори, турли дин вакилларининг ҳақ-ҳуқуқларини таъминлашга эришилмоқда.

Юртимизда 130 дан ортиқ миллат ва элат, турли дин вакиллари ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшаётгани, уларнинг кўплаб миллий-маданий марказлари самарали фаолият олиб бораётгани, давлат ва жамоат ташкилотлари ҳамда сиёсий партияларнинг жамият ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти ортиб бораётгани ҳам ижтимоий ҳамкорлик ғоясининг реал заминга таянганлиги исботлайди.

Шунинг учун ҳам жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларини эркинлаштириш ижтимоий бағрикенгликнинг зарурий шарти сифатида қаралмоқда. Мамлакатимиз ҳаётида рўй

бераётган ўзгаришлар ва уларнинг улкан натижалари эса моҳиятан эркинлик ғояси асосига қурилган бағрикенглик тамойили фақат ана шундай жамиятдагина тараққиёт ва бунёдкорлик кафолатига айланиши мумкинлигини кўрсатиб турибди.

Шу билан бирга, жамиятимизни янгилаш ва ислоҳ этишнинг ҳозирги босқичида турли манфаатлар, хилма-хил кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни такомиллаштириш долзарб масалалардан бирига айланди. Ҳаракатлар стратегияси айна шу маънода ҳам янги даврни бошлаб берди. Концепциянинг давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш, суд – ҳуқуқ соҳасини ислоҳ этиш, ахборот соҳасини ислоҳ қилиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлаш, сайлов ва ҳуқуқ эркинлигини таъминлаш ва сайлов қонунчилигини ривожлантириш, фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш ва ривожлантириш, демократик бозор ислохотларини ва иқтисодиётни либераллаштиришни янада чуқурлаштиришга бағишланган қисмларида бағрикенглик ғояси билан боғлиқ орзу-умидларини амалга оширишнинг барча имкониятлари ва истиқболлари кўрсатилган.

Юртимизда мулкчиликнинг ранг-баранг шакллари қарор топаётгани, улар тенг ҳуқуқлилигининг давлат томонидан кафолатланаётгани жамиятнинг ижтимоий таркибини ўзгартирмоқда. Бугун янги ижтимоий қатлам ва гуруҳлар – сармоядорлар, тадбиркор ва ишбилармонлар, бир сўз билан айтганда, ўрта синф вужудга келмоқда. Мулк шакллари хилма-хиллиги ва ижтимоий табақаланиш жараёнининг натижаси сифатида ана шу тоифаларнинг манфаатларини ифода этувчи тизим шаклланиб, мустаҳкамланиб бораётгани бунинг яққол далилидир.

Бугун мустақил Ўзбекистон демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш, ижтимоий плюрализм, ҳаётни эркинлаштириш, мулкнинг турли шакллари тенг ҳуқуқлилигини қонуний кафолатлаш йўлидан бормоқда. Бундай жамиятда турли миллатлар ва динлар, ижтимоий қатламлар, табақалар, синфлар, партиялар бўлиши, уларнинг тафаккури ва дунёқараши,

иқтисодий ва сиёсий манфаатлари бир-биридан муайян даражада фарқ қилиши ҳам табиий. Лекин улар учун умумий йўналиш ягона мақсад – Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш билан боғлиқ вазифалар бўлиб қолаверишига эришиш ниҳоятда муҳим. [4]

Бу борада барчамиз англаётган ҳақиқат шуки, қарашлар ранг-баранглиги, ғоялар хилма-хиллиги, сўз ва фикр эркинлиги жамиятни соғломлаштирадиган, уни мустаҳкамлайдиган ва пировард натижада ҳақиқий бағрикенгликни таъминлайдиган ўта муҳим омил бўлгани каби, Ўзбекистоннинг миллий манфаатлари ва жамиятимиз тараққиёти умумий тамойилларининг ҳаммамиз учун муштарак эканлиги ҳам, шак-шубҳасиздир.

Хуллас, бағрикенглик тамойили ҳеч қачон ҳаёлга келган гапни айтиш, кўнгил тусаган ишни қилиш, ўз манфаати учун ҳеч нарсадан қайтмаслик, ўзгага ўрин қолдирмаслик ва у билан ҳисоблашмаслик, дегани эмас. Бу борада бағрикенглик ҳар қандай шахсий маҳдудлик ва диний мумтозлик қарашларидан устун туради. Айнан шу маънода, бағрикенглик англаб олинган зарурат, барча миллат ва дин вакиллари, ҳар биримизнинг жамият талаблари, халқ манфаатлари ва қонунларга оғишмай амал қилишимиз, бугунги ислохотлар ва ўзгаришлар жараёнида фаол ва масъулиятли бўлишимиз, демакдир. [5]

Ҳар қандай даврда ҳам мустақилликка эришган ва уни мустаҳкамлаш йўлидан бораётган мамлакатда шаклланаётган янги ғоялар тизимининг мазмун-моҳиятини аҳоли, айниқса ёш авлод қалби ва онгига сингдириш зарурати мавжуд бўлиши мафкура соҳасининг асосий тамойилларидан биридир. Ўз олдида ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олиш, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуриш каби эзгу мақсадларни қўйган халқимиз ҳаётнинг бошқа соҳалари каби, ёшларни бағрикенглик руҳида тарбиялаш тамойилларини ҳам аниқ белгилаб олган. [6] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли ва 2018 йил 16 апрелдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5416-сон Фармонлари бунинг яққол ифодасидир.

Бугунги кунда биз ушбу ҳужжатларда акс этган ҳаёт ҳақиқатини аҳоли, айниқса ёшлар қалби ва онгига муттасил сингдириб боришимиз лозим. Бу борада ушбу йўналишда олиб бориладиган тарғибот ва ташвиқот, таълим-тарбия жараёни муҳим аҳамият касб этади. Маълумки, энг ривожланган мамлакатларда ҳам аҳолининг 15%-20%га яқин қисми таълим тизими билан қамраб олинган. Ўз-ўзидан бу тизим доирасида ёшларга бағрикенглик соҳасидаги билимлар ҳам сингдирилади. Тўғри, дунё мамлакатларида аҳолини таълим тизими билан қамраб олиш даражаси бир хил эмас. Аммо, бу мазкур тизимнинг бағрикенглик тарбиясида муҳим ўрин эгаллаши тўғрисидаги хулосани йўққа чиқармайди.

Буларнинг барчаси, ҳозирги мустақиллик йилларида маънавият соҳасидаги ўзгариш ва янгиланишларнинг тадрижий тарзда амалга ошаётганини исботлаш учун хизмат қилади. Шу билан бирга, ўшбу серқирра ва сермашаққат фаолиятнинг мустақил жамиятимиз маънавияти динамикасида муҳим босқич сифатидаги ўрни ва аҳамиятини яққол кўрсатади.

Айни пайтда, ҳозирги глобаллашув туфайли инсон онги ва қалби учун кураш кучайган бир пайтда намоён бўлаётган турли таҳдидлар ва хуружлар жамиятнинг тадрижий тараққий этаётган маънавий ҳаёт динамикасига мафкуравий таъсир кўрсатишнинг кучли ва таъсирчан қуролига айланди. Бугунги таҳликали замонда бундай салбий таъсирларнинг сони ва салмоғи янада ортиб бораётгани кўпчиликни ташвишга солаётгани бежиз эмас, албатта.

Бундай вазиятда жамиятимизнинг маънавий ҳаёт динамикасининг узлуксизлиги ва ижобий натижадорлигини таъминлашга хизмат қиладиган илмий-назарий ва методологик асосларни мустаҳкамлаш, амалий тарғибот ва ташвиқот тизими ва механизмини янада такомиллаштириш вазифалари мамлакатимиз келажаги ва халқимизнинг истиқболи учун ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга бўлиб бормокда. Бу борада давлат ва нодавлат ташкилотлари, таълим тизими, ўзини ўзи бошқариш тузулмалари, фуқаролик институтлари, айниқса халқимизнинг азалий қадрияти бўлган маҳалланинг халқимиз маънавий тараққиёти учун зарур бўлган вазифаларни бажариши ва бунда барчамизнинг фаол ва омилкор

бўлишимиз зарурлиги давр талабига айланиб бораётганидан далолат беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. -Т.:Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
2. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. –Т.: “Ўзбекистон”, НМИУ, 2018. -508 б.
3. “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳа ривожини янги босқичга кўтариш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. - Т.:Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017.
4. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга курашимиз. - “Халқ сўзи” газетаси, 2016 йил 15 декабрь.
5. Abdullayev, Abdurasul Mr (2019) “Religious tolerance culture is the sustainable development factor,” *The Light of Islam*: Vol. 2019: Iss. 4, Article 7.
6. Akhmedov Mr, X. (2020). Education and spiritual education. *The Light of Islam*, 2020(1), 139-144.
7. Durbek A. Rakhimjanov, Husniddin A. Akhmedov. (2020) Protecting Youth From The Influence Of Extremist Ideas and Social Rehabilitation. *Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems*, Vol. 12, Issue-02, 2020.
8. Kakhharova, M. (2018). Question of Studying Personal Spiritual and Moral Development. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
9. Kadirov, Mirsulton (2020) “The strategy of the object conditions and sub-factors in the development of civil society in Uzbekistan,” *The Light of Islam*: Vol. 2020 : Iss. 2 , Article 4.
10. Mukhammadsidiqov, M. (2020). The importance of regulating the relationship between the state and religion in ensuring the stability of society. *The Light of Islam*, 2020(2), 12-17.
11. Yovkoshev, Sh. (2018). Islam in Uzbekistan: the history and modernity. *The Light of Islam*, 2018(1), 2.